

А.В.Стецюк
(Чернівці)

**НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНА БОРОТЬБА СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ
ТУРЕЦЬКОЇ ІМПЕРІЇ І СХІДНА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКИХ
ДЕРЖАВ НА СТОРІНКАХ БУКОВИНСЬКОЇ САТИРИЧНОЇ ГАЗЕТИ
“ЛОПАТА” 1876 р.**

Східна криза 1875-1878 рр. і ставлення до неї громадськості й періодичної преси Росії та України здавна привертала увагу дослідників [20; 23]. Однак слід зазначити, що відношення західноукраїнської громадськості до національно-визвольної боротьби південнослов'янських народів і східної політики європейських держав у 70-х рр. ХІХ ст. залишається в українській історіографії недостатньо дослідженим, а ставлення до цих подій українців Буковини згадується лише епізодично [18; 21; 22]. Мета даної статті – відкрити ще одну не досліджену сторінку історії краю – відношення єдиної української газети, що виходила на Буковині у 1876 р. до боротьби слов'ян Турецької імперії за незалежність та східної політики європейських держав.

Гумористична газета „Лопата” почала виходити з 1 (13) січня 1876 р. раз на 2 тижні. Її видавець і відповідальний редактор – студент Іван Семака, відомий з початку 70-рр. ХІХ ст. як один з активних членів напівлегального молодіжного товариства „Согласие”, метою якого було „розбудження руського духа межи молоддю, образование її в руській мові, товариське життя”, в 1907 р. – депутат австрійського парламенту від „Національної ради русинів на Буковині” [19, с.169,332]. У випуску двох перших номерів часопису брав участь також Едмунд І. Волянський. Редакція запрошувала всіх бажаючих надсилати гумористичні матеріали. Їх підбір й авторство значної частини публікацій належали І.Семаці, чия народовська позиція не викликає сумніву. В „гумористичній” газеті могли звучати не обмежені цензурою слова та заклики, висловлюватися відверті погляди тощо. Таким чином, „Лопата” є важливим джерелом для з'ясування ставлення народів Буковини до подій на Балканах й її редактора зокрема. Всього вийшло 14 номерів часопису. Автор не знайшов відомостей, які б свідчили про закриття газети австрійською цензурою[1]. Ймовірно „Лопата” припинила своє існування у зв'язку з нестачею коштів, що було характерно для перших українських видань Буковини[19, с.171,180].

Про зацікавленість І.Семаки боснійсько-герцеговинським повстанням та інтерес до нього на Буковині свідчить перша стаття першого номеру (вірш-побажання на наступний рік), яка почалася з наступного стовпчика:

“Герцеговине отъ турковъ
Желаю спасенья -
А съ тем от ярма тяжкого
Враз освобожденья”[9].

В наступному номері, який припав на період, коли так звана „Нота Андраші”- мінімальний проект реформ у повсталих областях Туреччини, підтриманий європейськими державами, набула широкого розголосу, з'являється карикатура – типовий російський голодранець у шапці, подраному фракку і латаних штанах з торбою говорить: „Зброи заблисли,

бомбы распыли, в Герцеговине, радо – не радо – молчать мне надо, на ныне”. Це можна сприйняти як докір російській дипломатії в бездіяльності [7]. Автор виступає за звільнення слов'янських народів Туреччини, підкреслює пасивність російських політиків, вміщуючи ще одну карикатуру – „Решение восточного вопроса“, на якій турок убиває жінку-Герцеговину, а людина у фраку й окулярах спостерігає це. Підписано: ”Спільний голос народу російського: Звільніть наших братів від бусурманського іга! – призупиніть пролиття християнської крові!... Кн.Горчаков: Я з цього приводу вже вислав дві дипломатичні ноти” [14].

Постійний інтерес газети до подій на Балканах простежується по тому, що в лютому, у новій рубриці “Приватні телеграми „Лопати” відомості про повстання займають перше місце: „Непорядность и нерешительность в деле Герцеговинском.”[3].

Проти москвофільського бачення національно-визвольної боротьби слов'янських народів Турецької імперії спрямовано серію статей „Лопати” під назвою “Остромысль Комбинович Сушиголова (политик русский)” з їх постійним атрибутом – зображенням чоловіка, який тримає в руках часопис “Слово”[11]. Популярна на Західній Україні москвофільська газета “Слово” визнавала велике міжнародне значення боротьби південнослов'янських народів, закликала до підтримки братів-слов'ян, однак приховувала соціальний зміст їх національно-визвольного руху і наголошувала на його антитурецькій, антимусульманській спрямованості, підкреслювала спорідненість всіх слов'ян. “Слово” в основному передруковувало статті з петербурзьких та московських газет [18, с.161-162].

Звертаючись до критики вищезазначеного часопису, “Лопата” запитує „Що робити з Туреччиною?” й після переліку кількох варіантів (виселити турків та слов'ян з Балканського півострова, а їх землі віддати угорцям чи німцям) зупиняється на “найкращому” з точки зору москвофільської газети: „...Герцеговину і Боснію поділити між Сербією і Чорногорією, мусульман вигнати... Царгород передати під нагляд чорному орлові [Росії - авт.]... А засівши там на спочинок, довелось б йому старенькому... для кращого огляду гніздо собі закласти на чудовому софійському підвищенні – і втихомирився б в світі він”[11, № 6]. У такій же формі “Лопата” прогнозує неможливість подібного, бажаного для панславистів, розвитку подій: „Але інші брати-орли... загадають прийти йому на допомогу і злетяться до нього... Посадять на те чудове гніздо їм хрещеного орлика молодого, і всі разом візьмуть опікунство над ним... як над хворою людиною... і мир світу подарований, зацвітуть промисел... і торгівля для блага і розваги усієї Європи”[11, № 6].

“Югославяне съ турками

Завязали мир

А вы должны знать

Что днесь Prim April”[перше квітня – авт.] -

пишеться після того, як стало відомо, що 25-26 березня (ст.ст.) 1876 р. вожді повстанців Герцеговини не прийняли ноту Андраші, оскільки вона не давала їм ніяких гарантій та не вирішувала аграрне й національне питання [3, с.1].

Думка, що при розв'язанні Східного питання кожна з держав бажає щось для себе отримати, викладається у „Пісні чорта” з красномовними підзаголовком „На нуту; что твое то и мое – а что мое к тому тебе zase”, яка характеризує міжнародну ситуацію квітня:

„Европа днесь вооружилась
И повсюду сталь блящить
Над вселенной закраснелось
Грозной хвили каждый ждёт...<...>
Мир другъ другу обещаютъ...
Но заочно выостряютъ
Ножи свои друг на друга...”[12].

В іншій статті „Лопати” зустрічається спотворений передрук з органу польських народовців „Gazeta Narodowa”, який вишукував найбільш неймовірні повідомлення й супроводжував їх надмірно спотвореними коментарями [18, с.162]. „Gazeta Narodowa” № 94 доносить нам про *formowanie legionu polskiego*, який мав йти на допомогу південнослов’янським повстанцям, щоб боротися проти турків та водночас паралізувати там вплив Росії. Далі зазначається, що Австрія не дозволить формування легіону, як не дозволила формування москвофільського комітету для допомоги повстанцям у Туреччині, й під впливом Росії не пропустить легіон у південнослов’янські землі. Наприкінці статті, ймовірно також для перестраховки перед цензурою, редактор зазначає: “Ми не верим тому всему, но не хотели оставить хорошую случайность на русских псы вешати” [10]. Поряд з цим вміщення в цьому ж номері карикатури, де князь Горчаков зображений у формі сонця над оточеними байдужістю решти світу Балканами, безсумнівно, свідчить про певні симпатії редакції до Росії[15].

Поступово „Лопата” приходиться до зневіри в дієвості політики: “Знамена сучасної ситуації європейської дипломатії... [-] Хаос! Так, хаос!” [11, № 10]. Наприклад, серед оголошень зазначається: „Исчется одного Олександра Великого для разрешения узла восточного...”[6]. Берлінська зустріч керівників зовнішньої політики держав Союзу трьох імператорів у квітні 1876 р. та вироблення „Берлінського меморандуму” характеризується як „Большой концерт на гармонике”[6]. Відомості про жорстоке придушення Квітневого повстання у Болгарії підтвердили цей висновок. Обурена газета пише: „Говорилося в англійському парламенті, що дипломатія стала на християнські засади. По моїм вищим історично-політично-класично-„Слово”-... поняттям – то не правда. ...А коли... ув’язнено багатого єврея в Одесі за підробку банкнот, не кричала ціла німецька і французька публіцистика: Варварство!? Прогнати монголів в Азію!? Але коли турки ріжуть християн в Салуні, Смирні і т.д., коли грабують, палять християнське майно, то знаходяться журнали, котрі називають християн варварами, і деяким австрійським делегатам більше подобається турецький півмісяць, ніж хрест на Софійській вежі. О, які гуманні наші делегати! Вони, без сумніву, остерігаються, щоб хороші турки з Європи не зникли. О tempora, о mores! То вже не християнські, а просто поганські засади..., кров християнська... тече зараз великими потоками як шампанське при дипломатичних банкетах, а [чи] постаралися дипломати, щоб кров християнська ріками не потекла?.. Покайся, дипломатіе...”[11, № 10]. У наступному номері на малюнку під назвою газети з’являється лежачий турок, на якому сидить орел, що засвідчує актуальність тематики для редакції „Лопати” та, можливо, бажаний розвиток подій [4, с.1].

Двірцевий переворот у Туреччині [10, с.50], який відбувся в травні 1876 р., не приніс надій на покращення ситуації на Балканах. „Лопата” просто констатувала: „Султан Мурад V проголосив себе непогрішним”[16].

Нововведена конституція не принесе ніяких змін. Віра в її реальність розвіється, як дим кальяну[8].

Оголошення Сербією й Чорногорією війни Туреччині та воєнні дії були зустрії газетою зі співчуттям: „Кров тече потоками в бідній слов'янській землі, 500 років утискуваній азійськими ордами...Башибузуки палять цілі села, вбивають жінок і дітей...”[11, № 13-14]. Вважаючи, що „серби... без поруки сильнішого не наважилися б легковажно на таку війну” редакція „Лопати” прогнозує: „Якщо сербам хтось допоможе, то інші держави накинуться на нього. Знають про те європейські політики. Вони бояться, аби слов'яни не зайняли відповідного їм становища в ряді європейських народів. Але історичного поступу ніхто не втримає”[11, № 13-14]. І хоч “...німецькі часописи обкидають усе слов'янське болотом і дуже полюбилися з турками...”, газета стверджує: Австрії не слід остерігатись „воскресіння слов'янства”, а гіпотеза, що утворення слов'янських держав на півдні небезпечно для останньої – образа для неї. Навпаки, їй це буде навіть корисно [11, № 13-14].

„Лопата вважає, що хоч рух підтримки боротьби слов'ян Туреччини за незалежність і сягнув значних розмірів, „хрестовий похід” за їх звільнення відбудеться тоді, „коли дістане Москва концесію від Англії та й Італії до кервавої та баталії”[2]. Але це навряд чи відбудеться, оскільки навіть Папа Римський проти звільнення слов'ян Туреччини [5, с.8], а Горчаков, у той час коли серби і чорногорці воюють, зраджує їх у Рейхштадті [17].

Наведені вище матеріали переконливо засвідчують інтерес „Лопати” до національно-визвольної боротьби слов'янських народів Туреччини й східної політики європейських держав. На дану тему вийшло 9 карикатур (4 повні сторінки), 7 статей (2,5 сторінки) і 7 згадок, що разом становить близько 6,25% (3,5; 2,5; 0,25% відповідно) всіх матеріалів часопису. Редакція газети, вбачаючи в боротьбі слов'ян за незалежність передусім національний та релігійний аспекти, вважала її необоротним прогресивним явищем. Що ж стосується її соціального характеру, то він не зачіпався, що було характерно для західноукраїнської преси [22, с.61]. Разом з тим засуджувалися пасивність і загарбницький характер європейської політики. Однак якщо у перших номерах газети зустрічається критика панславїзму й експансивності Росії, то в наступних випусках простежується її переоцінка: все частіше зустрічаються докори у бездіяльності та вимоги активності від західноєвропейських держав, які розцінюються як вороги незалежності південнослов'янських народів, тоді як Російська імперія уже трактується (у дещо завуальованій формі) як справжній захисник балканських слов'ян. Цього газета очікувала й від Австро-Угорщини. Саме тому на її сторінках зустрічаються заклики до уряду останньої вступитися за повсталих, що це буде корисно також для неї: “Ні, істинно Австрії не зашкодить воскресіння югослов'янства, а при цьому могло б дещо перепастися і для Австрії. І те таки буде, невдовзі ми увійдемо переможно в південнослов'янський край і заспіваємо: “Ми приносимо світло...”[11, № 13-14].

Матеріали „Лопати” відображали та збуджували інтерес прогресивної громадськості Буковини до подій на Балканах. Так, Ю.Федькович і С.Воробкевич присвятили національно-визвольній боротьбі слов'янських народів Туреччини ряд творів [18, с.162-163; 21, с.153-154]. Є відомості про те, що на Буковині проводився також збір пожертв на користь слов'ян [22, с.59].

